

Poslușnicii și scutelnicii din Gorj (oameni de scuteală)

Gheorghe GÂRDU

Perioada de început a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor din Țara Românească se caracterizează printr-o mare varietate a raporturilor între țărănimea (clăcașă sau liberă) și stăpâni feudali, precum și sarcinile fiscale ce reveneau la fiecare. Producția micii gospodării libere sau clăcășești nu mai putea asigura plata sarcinilor fiscale din cauză că acestea erau mereu crescânde, iar circulația monetară era foarte slabă.

În aceste condiții, țărănimea, ne având bani pentru plata birului, a fost nevoită să accepte statutul unor categorii fiscale exceptate total sau parțial de la sarcinile publice în schimbul unor obligații asumate față de stăpânul de pământ. Nemaiputând plăti sarcinile fiscale unii țărani se angajau în muncă, la proprietarul de pământ, remunerarea muncii sale ne mai făcându-se direct în bani, ci printr-alte forme, una dintre acestea fiind obligația stăpânului de a plăti birul producătorului și scutirea de restul sarcinilor publice în virtutea unui privilegiu feudal.

În categoriile fiscale degrevate total sau parțial de sarcinile publice, fac parte poslușnicii, scutelnicii, slugile și alții denumiți cu titlu generic de către unii cercetători, oameni de scuteală¹. Aceștia intrau în relații cu stăpânii de pământ pe bază de contracte.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, de altfel ca și în veacurile anterioare, domnul avea libertatea, în virtutea dreptului feudal, să cedeze stăpânilor de pământ un număr de birnici ai statului, chiar sate întregi, sau să acorde scutiri de dări pentru oamenii aduși de peste hotare.

Primele mențiuni, cunoscute de sate scutite, datează, în Țara Românească, din anii 1374, 1385, 1387. Astfel, domnitorii Vladislav I,

Dan I, Mircea cel Bătrân și alții au dăruit sau au întărit dani mai vechi, scutiri de toate dările și muncile domnești și de oaste, mai ales mănăstirile, sate ale mănăstirilor Vodița și Tismana².

Până la regulamentul organic(1831), satele românești datorau stăpânilor de moșii, pe lângă zilele legiuite de clacă și dijma din producție, un număr hotărât de poslușnici, adică oameni din sat pentru ajutorul și slujba la casele lor.

Așa cum apreciază vechile documente, poslușnicii sunt slugi ai stăpânului de moșie, săteni după o moșie (a unui proprietar), atribuții în acest scop, pentru că satele se hrăneau pe moșia acelu stăpân, pentru că îi mânca iarba cu vitele, coseau fân din moșie, pentru lemnul cel ardeau pentru trebuință, pentru ogrăzile și grădinile ce aveau pe moșia lui, iar toate acestea constituiau parte din rodirile moșiei, ce intrau în casele locuitorilor din satul respectiv. Acestea erau considerate de stăpânii de moșii feudale, ca un drept al moșiei, după vechiul obicei al pământului, ca un deosebit har, pe care, în vechime, boierii l-ar fi câștigat prin „hierbințeala și ostenele ce fac cu sângele lor ca să păzească forma oblăduirii, prin slujbele și vitejia lor”³.

În anul 1790, sub ocupația austriacă, boierii din Țara Românească au prezentat prințului Coburg, un raport prin care arată că „văzând slobozenia cu venirea oștilor împărătești și că nu mai suntem sub jugul varvarilor care erau în vremea hospodarilor (adică domnii fanarioți, care așa se intitulau, n.n.), de a face orice vrea și orice li se părea după fandosiile și relele lor socotințe spre interesul lor”, cerând să li se păstreze pe vechile lor privilegii istorice.

În raport, boierii arătau, în continuare, că ei au avut de la vechii domnitori sate întregi, robi care se numeau vecini și rumâni și, mai târziu, aceștia făcându-se birnici, în loc de 500 și câte 1000 și mai mult de robi, li s-au dat 200-300 oameni din birnici ca să le slujească la vii, mori, lemne, bucate.

Această categorie de oameni, de poslușnici, avea un regim fiscal deosebit de restul birnicilor. Ei erau scutiți de bir sau plăteau o dară fixă și căpătau un act de identitate, „pecetluit” ce purta pecete

domnească, cu numele și semnamentele posesorului. Asemenea dării constituie un act de „donație”, de concesiune, un privilegiu acordat după voința domnitorului, pe durata domniei sale.

.Stăpânii beneficiari obțineau pentru un număr de săteni de pe moșiile lor, scutirea de bir, totală sau de ruptă(parțială), scutirea de muncile publice și de unele dări în natură. În cazul în care concesiunea era făcută mănăstirilor dările pe oi, porci și stupi ce reveneau cămării domnești(gorștina și desetina)urmasu să fie plătite mănăstirilor beneficiare. În satele scutite, aparatul de stat nu avea voie să le viziteze și nu aveau autoritate nici asupra poslușnicilor acordați într-un număr limitat.

În afară de poslușnici, justificați de boieri ca har domnesc pentru că oamenii clăcași se foloseau de rodul moșiei lor, era o categorie de scutiți, numiți scutelnici. În principiu, poslușnicii erau săteni de pe moșiile stăpânilor, în timp ce scutelnicii, în general, erau oameni străini din țară sau aduși de peste hotare.

Scutelnicii erau de două categorii:

Scutelnici ce reveneau rangurilor boierești, în funcție de locul ce-l ocupa beneficiarul pe scara ierarhică feudale, indiferent dacă era sau nu stăpân de moșii. Ei se numeau scutelnici” după catastif” sau „după Izvod” și plăteau beneficiarilor câte 2 lei (taleri)pe lună⁴. În acea vreme marii boierimi îi revenea cel mult 80 de scutelnici. Dreptul la scutelnicii convenit rangurilor de moștenea de către văduvă și orfani, dar numai în număr de jumătate .Mai beneficiau de scutelnici după catastif, fiii și fiicele de domn, mitropoliile, episcopiile, precum și câteva mănăstiri. Scutelnicii erau luați din rangul birnicilor pământeni, nu erau impuși la bir.

A doua categorie de scutelnici, era cea acordată de domnie, prin hrisov sau carte domnească, ca recompensă pentru servicii aduse domniei și țării, sau drept „milă” domnească, sau ajutor, cu condiția să nu fie din cei înscriși în rolurile visteriei.

Scutelnicii din ambele categorii, în secolul al XVIII-lea, erau scutiți de bir și angarale, orânduieți, podvezi și alte munci publice la drumuri poduri, transporturi, bani sau dări în natură pentru zaherele, rechiziții de fân.

Scutelnicii puteau fi recrutați pe bază de contact, de pe orice moșie, chiar dacă moșia nu aparținea beneficiarului. Învoiala se încheia de bunăvoie, individual sau colectiv, pe termen limitat, condiționată de consimțământul consătenilor, reprezentați prin câțiva săteni și pârcălab. În orice moment, satul avea puterea să revendice scutelnicii făcuți fără știrea sa. În schimbul scutiților fiscale, scutelnicii se obligau, față de stăpânii beneficiari ai privilegiului, la obligații în muncă, produse în muncă sau în bani, nivelul acestora variind după învoială.

Scutelnicul, în urma învoielii cu stăpânii beneficiari ce se încheiau prin isprăvnicat, primeau un bilet, întărit cu pecete domnească, cu scopul de a fi avut în vedere de către zapcii, atunci când se făcea impunerea la bir și la angaralele ce se înscriau în categoria satului. Aceste bilete se numeau pecetluiuitori, care, din când în când, erau confruntate cu listele existente la vistierie.

Ambele categorii de scutiți de plata birului domnesc, fie sub forma poslușnicilor, fie sub forma scutelnicilor, constituiau exploatarea clăcașilor de către boieri, stăpâni de moșii, în locul scutiților de dajdie la vistierie, folosindu-i la toate muncile casnice. Fără îndoială că tendința boierimii era de a avea câți mai mulți astfel de scutiți.

În afara acestor scutiți, acordați drept „milă” de puterea centrală, mai exista o categorie a categoriei a scutiților neoficiali, de care beneficiau unii stăpâni de pământ influenți și dregătorii. Mai erau unele sate „ocrotite” sau „închinat” cu munca la boieri, în schimbul unor reduceri fiscale. Constatându-se nereguli în asemenea sate, Constantin Mavrocordat, prin hrisovul din 7 noiembrie 1733, a încercat să desființeze satele închinat.

Au fost impuse la dări toată masa populației, însă, întâmpinând reacția boierilor, a trebuit să le facă concesii, acordând prin reforma din 1746, pentru desființarea rumâniei, dregătorilor, ca milă domnească, după rang, câte 30-40 scutelnici și celorlalți boieri 10-20 scutelnici,

oameni care au fost scoși din rândul birnicilor vistieriei și puși la dispoziția beneficiarilor particulari.

„Constituția” din 7 februarie 1741, deși descrie desființarea oamenilor de scuteală de până atunci, nu amintește de înființarea scutelnicilor. Practic, însă, reforma lui Mavrocordat nu a putut desființa instituția poslușnicilor și a celorlalți scutiți, iar prin acordarea de scutelnici nu a rezultat decât sporirea numărului celor cu regim fiscal preferențial aflați în slujba particularilor.

Desființarea poslușnicilor a fost încercată în Oltenia, în timpul stăpânirii austriece, prin decret imperial din 1729⁵.

Până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, puterea centrală din Țara Românească nu a recunoscut instituția poslușnicilor. În statistica din 1773-1774 nu se găsesc printre categoriile fiscale.

Tendența boierimii era de a avea oameni scutiți de dări din clasele cu stare fruntașă, ceea ce venea în contact cu interesele vistieriei, birul reducându-se. Domnitorii încercau să limiteze această tendință prin statornicirea unor așezăminte generale. De menționat, că, la începutul secolului al XVIII-lea, creșterea oamenilor de scuteală, odată cu creșterea numărului de titluri boierești, a dus la abuzuri făcute de beneficiarii acestora, prin deținerea unui număr mai mare decât cel stabilit, prin tănuirea a numeroase familii, în momentul întocmirii catagrafiilor fiscale și deci sustragerea acestora de la plata birului și prestarea muncilor publice, fapt ce diminuă veniturile bugetare.

Domnitorii au încercat să îngrădească acest privilegiu ca să poată soluționa crizele fiscale. De exemplu, instrucțiunile din august 1779, pornite din cancelaria lui Alexandru Ipsilanti către ispravnicii de județe pentru impunerea sumei, amintesc de ponturile emise de el, prin care reglementa condiția scutelnicilor, stabilind printre altele ca aceștia să fie recrutați dintre țărani mijlocași și să nu li se admită tocmele în bani cu stăpânii lor, ci numai în muncă. Măsuri pentru impunerea la bir a scutelnicilor, ținute abuziv, au fost luate și de alții domnitori ca Nicolae Caragea, Mihail Șuțu, Nicolae Magroveni, Alexandru Moruzi⁶.

Astfel, prin așezământul din martie 1804, sub C. Ipsilante, fiindcă

numărul poslușnicilor din București prisoseau peste suma dajnicilor și fiind cei mai cu putere și fruntași”, se hotărăște să se refacă catastișele și cei rămași să nu fie fruntași, ci oameni de muncă :zidari, lemnari, bărbieri, iar fruntașii să se dea la dajdie⁷.

Dintr-un memoriu, din 1808, întocmit de Gavrilovici Divor, numărul poslușnicilor era de 30.000.

Ion Caragea, prin hrisovul din iunie 1813, printre măsurile ce priveau organizarea vistieriei, stabilește logofeția scutelnicilor și cea a poslușnicilor, cu instrucțiuni speciale de funcționare (vezi Anexa, Arhiv. Stat nr.871, p.182-185).

La fel prin așezământul din 18 mai 1814, dat de Ion Gh. Caragea, privilegiul poslușnicilor se extinde și asupra rangurilor și a slujbelor, stabilindu-se un număr proporțional fiecăruia. Pe total, domnitorul fixează 10546 poslușnici, față de 16600, primiți de vistierie trecuți în catastișe, se deosebesc aparte "vierii celor ce aveau vie și pescării, pe la unele obraze fiind o bagatelă și har obișnuit din vechime.”⁸

Preocupată continuu de perfecționarea sistemului fiscal, de sporirea numărului de birnici, puterea centrală, dispunea să se facă tot mai frecvent catagrafierea populației. În 1819, s-au făcut două catagrafii, una în august și una în decembrie. Cea din luna decembrie, înregistrează 20558 poslușnici și 20610, scutelnici, față de 118000 birnici⁹.

În noiembrie 1819 s-a întocmit catastihul de poslușnici mănăstirești și boierești ce se află șezători în județul Gorj, șezători pe moșiile stăpânilor lor. În total sunt 1083 poslușnici, împărțiți pe patru categorii: 827 poslușnici mănăstirești și boierești, 67 vierii, 161, pe moși străine, 28, din orașul Târgu –Jiu.

În catastihul celor 161 de poslușnici ce se află șezători pe moșiile stăpânilor lor se arată numărul, numele și satul de unde sunt și numele proprietarului moșiei. Deținătorii de moșii sunt unele biserici și unii boieri. Astfel, Biserica Sfinții Apostoli, Sfântul Nicolae, Schitul Lainici, Școala Domnească din Târgu-Jiu sau boierii: logofătul Nicolae Golescu, bivel logofăt Dumitrache Bibescu, bivel vistier Ion Moscu, căminarul Ștefan Moscu, clucerul Constantin Brăiloiu, bivel paharnic Gh. Bengescu.

Fiecare proprietar are pe moșiile lui 1-8 poslușnici. De exemplu:

1 Mănăstirea Gospod ot Tg.Jiu, însă

Gheorghe Coicheci sin popa Mihai ot

Stolajani

5 dumnealui stolnic Barbu Vișoreanu însă:

Nicolae Procopie ot Telești / = D-lui sluger Trandafir, însă:

Dumitrache Mareș ot tam / Dinu și Gh.ot Cărbunești

/

Gh. Dobre ot Ceur / = Copiii răposatului Costache sin

Dinu Berca ot Ceur / sătrar, însă:

Vintilă Rovența / - Ilinca văduva ot Logrești

- Pătru Stama ot Licurici

= Stanca Părăianca, însă:

- D.Diaconescu ot Obârșia

La orașul Târgu-Jiu, se găsesc 28 poslușnici cât 1-3 ai bisericii Sf. Ioan Botezătorul și Sf.Nicolae sau ai boierilor din oraș, cum sunt ai medelnicerilor Simion Peștenaru, Răducan Sărdăname, Grigore Bălțeanu, Nicolae Caloianu (Anexa 2, Ad.vechi 2207, p.II/1889)

Mai sunt 827 de poslușnici ce sunt așezați pe moșiile altor proprietari decât pe moșia pe care ei își au locuința, numiți în catastih, că sunt șezători pe moșii străine.

Numele proprietarilor este aproape identic cu ceilalți, numai că se referă la alții oameni.

De exemplu:

5 biv vtori pitar Mihalache Bălăcescu

- Bodea sin Gruia ot Bălăceștii de Jos

- Nicolae sin Anița ot tam

- Pătrașcu sin Barbu ot tam

- Barbu sin Ene Pană ot tam

- Constandin Ghindici Guran ot tam¹⁰

În județul Gorj, în catastihul întocmit în septembrie 1818 de toți

scutelnicii ce se află într-acest județ mănăstirești, boierești, atât după catastif, cât și după cărți și hrisoave, se găsesc 357 scutelnici, repartizați câte 1-6 scutelnici ai fiecărui boier. De exemplu, scutelnicii după catastif sunt ai boierilor: bivel postelnic Alexandru Arghiropolu, bivel logofăt Dumitrache Bibescu, clucer Constantin Ștefănescu, bivel stolnic Barbu Vișoreanu, bivel sărdar Ciuchi Caflogu, casa răposatului medelnicer Enachi Sâmboteanu, medelnicer Ioan Ștefanache, bivel medelnicer Zamfirache Bălțeanu, casa răposatului vistier Măldărescu și alții. Mai sunt scutelnici din Gorj, ai Sfintei Episcopii a Râmnicului¹¹.

O catagrafie interesantă a scutelnicilor a fost întocmită în anul 1819, cuprinzând pe cei mănăstirești și boierești, așternută cu numele și chipul lor, osebii cei ce sunt după catastif și osebii cei ce sunt după hrisoave și cărți domnești, arătându-se și pricinile de morți și fugiți ce au ieșit la cercetare cu curată lămurire. Catagrafia arată suma scutelnicilor pe fiecare beneficiar indicând pe orizontală cinul său, porecla, satul, statul, fața, părul, sprâncenele, ochii, mustața, barba. Scutelnicii, din catagrafia anului 1819, după catastif sunt în județul Gorj în număr de 407, repartizați boierilor: bivel Dumitrache Bibescu 18, bivel postelnicu Alexandru Arghilopo 139, clucer Nicolae Glogoveanu 3; bivel clucer Costache Ștefănescu 14, stolnic Barbu Vișoreanu 19, stolnic Costache Brăiloiu 12, șetrar Petrache Obedeanu 14 etc.¹².

În ceea ce privește scutelnicii după cărți domnești, aceștia sunt în număr de 102, cuprinzând aceleași rubrici fiind repartizați 20 Sf. Episcopii și 20 Sf. Mănăstiri din Târgu-Jiu, 5 schitului Lainici și 1 bisericii Dudu din Craiova iar restul boierilor: paharnic Gh. Bengescu 5, medelnicer Ioniță Cătuneanu 10, vătaf la vistierie Gheorghită Băcleanu 15, polcovnic Dinu Mongescu 5 și Ioniță Mongescu 8 și alții¹³.

Un alt catastif de scutelnici întocmit tot în anul 1819 în județul Gorj îi arată cu numele lor după sate și după cărți, pe boierii beneficiari: Barbu Vișoreanu 10, sărdar Dinu Bălțeanu 2, răposatul medelnicer Nicolae Sâmboteanu 1, șetrar Gr. Săftoiu 1 etc.¹⁴.

Desființarea oamenilor de scuteală

Orânduiala poslușnicilor și scutelnicilor a ținut până la Regulamentul organic (1831) când, prin art. 64, toți scutelnicii și poslușnicii, fără nici o deosebire s-au stricat pentru totdeauna și s-au așezat în rândul dajnicilor, (birnicilor).

Tot acum s-au stricat și s-au desputernicit, pentru totdeauna, chipul împărțirii birului pe lude¹⁵, orânduielele breslașilor, ruptașilor și companiștilor, vămile din lăuntru, vorniciile de pripasuri (gloabele), milele de vinărici, conacele pentru slujitorii statului.

Începând cu această dată, domnii nu mai aveau putere de a mai da scutelnici și nici de a scoate, din rândul dajnicilor visteriei, vreun om, pentru slujba boierilor sau a altor particulari.

Se accentuează prin Regulamentul organic că legiuirea din anul 1746, sub Constantin N. Mavrocordat, pentru dezrobirea țăranilor rumâni rămâne și va rămâne neștrămutată, în toată cuprinderea ei. Se păstrează, în continuare, pe lângă dijme și clacă, îndatorirea pentru fiecare sat de a da proprietarului, în slujbă, pe aceeași moșie, unde va locui, câte 4% oameni, statornici ai statului și vrednici de slujbă, pe termen de un an, prin reînnoire anuală de alții oameni (art. 143). Această îndatorire a durat până la reforma agrară Știrbei vodă din 1851, când se desființează, odată cu altele (ziua de plug, carul de lemne) mărindu-se claca de la 12 zile la 22 zile pe an. Fiindcă scutelnicii erau considerați ca privilegii de anumiți boieri, după rangul lor, prin trecerea lor între birnici, prin Regulamentul organic, s-au acordat boierilor, așezați în arhondologie (lista boierilor) despăgubire anuală de 60 lei de scutelnic, iar celor neîntrecuți în catastii, compensație pentru scutelnici (cap. III., anexa III). Sub domnia lui Cuza Vodă, din 19 iulie 1859¹⁶, în baza art. 46 al Convenției de la Paris din august 1858, se desființează toate privilegiile existente în țară.

Toate clasele privilegiate precum: boierii cu ranguri și militare și fiii lor boierii de neam și fiii lor, poslușnicii și fiii, asidoți, cei cu osebit caracter precum și toți aceia care sub diferite titluri de poziție, condiție sau clasă se scuteau până aci de dările contribuției către stat, se supun

de acum la dajdie de 30 lei pe an, conform art. 67 din regulamentul organic, ca toți locuitorii birnici¹⁷ de sate și orașe, precum și celelalte îndatoriri ce priveau pe aceștia din urmă: zeciuiala cutiei comunale, zeciuiala de 3 lei pe an pentru întreținerea granițelor și dorobanților, zeciuiala de 2 lei pe an pentru școli, zeciuiala de 2 lei pe an pentru datoria publică, taxa de 6 lei pe an pentru șosele și poduri.

NOTE:

¹I. Constantinescu, *Oameni de scuteală, În studii și materiale de istorie medie*, vol. IX/1978, Biblioteca Academiei, P: I. 29976, p. 9

² *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, I, București 1966, docum. 6, 7, 8, 10; Arhivele Naționale București Ms. 705; 544; Biblioteca Academiei Române LXVI/125, DCCXC/26

³A. N. B. *Administrative vechi* 2356/1811, p. 76-80; mss 18, p. 174 v-175

⁴ *Biblioteca Academiei*, XIII-105

⁵ Serban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă*, București 1971, p. 10, 106

⁶ *Documente 1831, I*, București 1959, doc. 89, idem III/ 1960; doc. 47, 83; A. N. B. *Mănăstirea Tismana*, XCVI/20; V: A: *Urechia, Istoria României III*, P. 339, tom II, vol. IV, p. 205; *DOC. Moruzi*, București 1895, p. 628; *Ad. vechi*, 3343/1828, p. 4; I. Cojocar, *doc. 1413; Tezaur Monumente Istorice II*, p. ...328, 369.

⁷A: N: B. *Mss 50, Condica lui Ipsilante*, f. 28v-29

⁸ A: N: B. *Doc. Istorice*, CXXVII/192, Mss 82, f. 255, *Rev. arh.* 1/873 p. 53-85; *Ad. veghi* 2373, p. 16, 19, 27, 2152c, d, /1814; V: A: *Urechia, Istoria României*, X B p. 930

⁹A: N: B. *Mss 1114*, f. 353; *Administrative vechi* 2203/ 1818, f. 734; I. Cojocar, *Documente privind economia Țării Românești, 1800-1850, I*, *documente* 141, AN. Ț. Inv. 501 p II 70, 71, 72, 73, 74/1823, 5/1830 *catagrafii scultelnici-Gorj*

¹⁰ A. N. B. *Ad-tive vechi* 2207 b/P II, p. 956-950, 961-968

¹¹ A. N. B. *Catagrafia Gorj*, P. II 70/1818, p. 1-6

¹² A.N.B.Catagrafia Gorj PII72/1819,p.17

¹³ *Idem*.p.20

¹⁴ A.N.B.Catagrafia Gorj P.II.71/1819,p.5-7

¹⁵ *Ludele s-au orânduit în Valahia sub Alexandru Ipsilante 1775.Ad-tive vechi 2356/1811*

¹⁶ A.N.B.M.Interne f.c.73/1859,f.1-2,6-7,26

¹⁷ *În adunarea legislativă a Țării Românești din 17 iunie 1861 se aprobă proiectul de lege pentru abrogarea pedepsei bătăii din condica penală, înlocuindu-se cu pedeapsa închisorii de la 6 zile la 2 ani sau cu amendă și totodată se aprobă aplicarea și în Moldova a condicii penale a Țării Românești 1 ianuarie 1861 (M.Of. 140 supliment 27 iunie 1861).*